

I (J)

Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologijos žodynas, I–K. Vilnius 1993, p. 7–12.

*Jāt(u)vā „Jotva“ — vienos vak. baltų žemės vardas [žr. dar *Sudowia* (ten pat ir dk. *Denowe* „Dainava“)] = **Jātvā* resp. (**Jātvā* = **Jāt^uvā* →) **Jātuvā*. Čia virtimas **-tv-* = **-t^uv-* → **-tuv-*, tiksliau — [su bilabialiu jotv. **u* (ne labiodentaliu **v*!), kaip ir pr. **u*] **-tu-* = **-t^u-* → **-tuu-*, yra visiškai galimas (nors ir nebūtinai) jau vien dėl to, kad jis neatsietinas nuo labai senų virtimo **-u-* = **-^u-* → **-uu-* atvejų, dėl kurių žr. Mažiulis *Baltistica* III 39 t., išn. 102.

Beveik visi baltistai pritaria K. Būgai, iš s. rus. *Ятвягы* „jotvingiai“ (acc. pl.) ir pan. atstačiusiam jotv. **jātvingas* „jotvingis“ ← jotv. **Jātvā* „jotvingių žemė“ (Būga III 153 t.) ir juos sulietuvinusiam į (lie.) *jótvingas* (vietoj jo vėliau įsigalėjo lie. *jótvingis*) resp. *Jótva*.

Iš s. rus. *Ятвягы* ir pan. K. Būgos atstatytą jotv. **jātvingas* „jotvingis“ (Būga l. c., žr. ir Toporov PJ III 15–19) įprasta laikyti sufikso **-ing-* (jį čia atstato visi, be išimties, tyrinėtojai!) vediniu iš jotv. **Jātvā* „jotvingių žemė“ (žr., pirmiausia, Būga l. c., Toporov l. c.), kurio resp. jotv. **Jāt(u)vā* „t. p.“ rekonstrukcija yra visiškai patikima (žr. toliau). Kitokios etnonimo „jotvingių žemė“ rekonstrukcijos (ir ta, kurią siūlo J. Nalepa, *Jaćwięowie. Białystok* 1964) yra aiškiai nepagrindžiamos (apie tai kitąkart pakalbėsiu), žr. ir Toporov PJ III 17–18.

Tačiau etnonimo jotv. **jātvingas* „jotvingis, jotvingių krašto gyventojas“ rekonstrukcija dėl sufikso (jotv.) **-ing-* iš tikrųjų yra ydinga: baltai jokių sufikso **-ing-* vedinių etnonimų (kaip kalbos faktų!) neturi ir neturėjo [nėra baltams nei sufikso (sudurtinio) **-t(u)ving-* hidronimų]; plg. pvz., lie. *lietūvis* (*lietuvỹs*)

„lietuvių krašto gyventojas“ (← *Lietuvā* „lietuvių kraštas“), sūd. *sūduvis „sūduvių krašto gyventojas“ (← *Sūduvā „sūduvių kraštas“, žr. *Sudowia*) ir pan. Todėl reikia sakyti, kad buvo ne jotv. *jātvingas „jotvingis“, o greičiausiai jotv. **jāt(u)vīs* „t. p.“ — fleksijos vedinys iš jotv. **Jāt(u)vā* „jotvingių kraštas“. Taigi šiuos etnonimus reikėtų lietuvininti į (lie.) *jótvis* (*jotvỹs*) resp. *Jótva* arba *jotūvis* (*jotuvỹs*) resp. *Jotuvā*; beje, lytis lie. *Jótva* turi šiokią tokią tradiciją (nuo K. Būgos), o atsisakyti lie. *jótvingis*, kuris dabar jau visuotinai įsigalėjęs, tuo tarpu (ir šiame straipsnyje) nedrįstu.

Iš to, kas pasakyta, išplaukia ir tokia išvada: s. rus. *Ятвягы* (ir pan.) segmentas -*яз-* < **ęg-* suponuoja ne jotv. **-ing-*, o prie [jotv. **jāt(u)vīs* „jotvingis“ >] sl. **jat(ъ)vb* „t. p.“ pridėtą slaviską sufiksą -*яз-* (ryt. sl.) < **-ęg-*, abstrahuotą iš etnonimo s. rus. *вар-язъ* „variagas“ (plg. dar s. rus. *кълб-язъ* „variagas“, *бур-язъ*, dėl jų žr. Vasmer II 287 s. v. *Колбяги*, I 250 s. v. *Буряги*, I 276 s. v. *варязъ*) < **-ęgъ*, ir čiaėjusį suslavintojo žodžio „jotvingis“ darybos pejoratyviniu markeriu; plg. etnonimą rus. *Мордва* „mardvių kraštas“, kurio sufiksas -*ва* greičiausiai abstrahuotas iš rus. *Лит-ва* „lietuvių kraštas, Lietuva“ (tai pagrindė prof. V. Čekmonas savo pranešime Tarptautinėje baltistų konferencijoje 1985 m.). Vadinasi, s. rus. *Ятвягъ* (ir pan.) „jotvingis“ < *jatvegъ „t. p.“ (plg. lenk. *jatvegъ „t. p.“, kuris, tiesa, gali būti paprasčiausia transformacija iš s. rus. *ятвягъ* „t. p.“) buvo hibridinis pejoratyvas, kurio (kaip pejoratyvo!) atsiradimo priežastis, beje, nesunku paaiškinti: jotvingiai yra labai daug kariavę su savo kaimynais slavais.

Etnonimas jotv. **Jāt(u)vā* „jotvingių žemė“ kildintinas iš hidronimo jotv. (up.) **Jāt(u)vā* (žr. Būga l. c., plg. Toporov PJ III 19), kuris bus buvęs nedidelės upės (upelio) vardas, man rodos, jau seniai išnykęs (vargu ar jis sietinas su tuo Lydos apylinkių upeliu, kurį XVI a. istorijos šaltiniuose aptiko Būga III 154). Šito jotv. hidronimo kilmę Būga mėgino aiškinti tam tikrais etimologiniais gretinimais (Būga III 154 t.), tačiau jie, neparemti žodžių darybos istorijos analize, iš tikrųjų dar nėra etimologija, o tik jos prielaida, kuria galima tikėti (žr. toliau) arba netikėti

(žr. Toporov l. c.). Juk iš tos prielaidos (Būga l. c.) išplaukia tik tokia išvada: hidronime jotv. (up.) *Jāt(u)vā slypi verb. balt. *jā- „eiti, (priekin) judėti ir pan.“ (> lie. *jó-ti* „reiten“ ir kt.) < ide. *iā- „t. p.“ (> s. ind. *yā-ti* „jis eina, vyksta, važiuoja“ ir kt.); tokia išvada yra šiaipjau visai patikima (žr. toliau), tačiau ji, kaip sakyta, dar nėra pati šio jotv. (up.) *Jāt(u)vā etimologija.

Jotv. (up.) *Jāt(u)vā iš kilmės yra greičiausiai ā-kamienis adj. (fem.) balt.-sl. *jāt(u)vā „turinti ėjimo, (priekin) judėjimo ypatybę“ [jo reikšmė nustatoma pagal šaknį verb. balt.-sl. *jā- (žr. anksčiau) ir iš tolimesnio dėstymo] greta o-kamienio adj. (masc., neutr.) balt.-sl. *jāt(u)va- „t. p.“ Iš šio balt.-sl. adjektyvo neutr. resp. fem. lyčių bus išriedėję ir substantyvai (deadjektyvai) sl. (neutr.) *jāt(u)vā „tai, kas turi ėjimo, (priekin) judėjimo ypatybę“ resp. (fem.) *jāt(u)vā „t. p.“ (plg. pvz. s.v. *garian*) → rus. dial. (neutr.) *ятво* „tinkle žuvų gausumas“ resp. (fem.) *ятва* „didelis žuvų susibūrimas vandeny“ ir kt. (plg. Būga III 150, ESSJ VIII 183 t.).

Toks adj. balt.-sl. *jāt(u)va-/*jāt(u)vā- laikytinas fleksijos (kamiengalių *-a-/*-ā-) vediniu iš subst. balt.-sl. (neutr.) *jātu „ėjimo, (priekin) judėjimo ypatybė“ < ide. (neutr. < genus pass.) *iātu „t. p.“, t. y. iš nomen abstractum, kuris buvo aiškiai ne u_1 -, o u_2 -kamienis (žr. Mažiulis BS 279 tt.), pagal Benveniste'a — ne eu-, o u-kamienis; dėl tokių ~~substantyvų~~ ^{adjekt.} ir iš jų išvestų ^{substant.} ~~adjekt.~~ ^{substant.} panašių į minėtą adj. balt.-sl. *jat(u)va-/*jat(u)vā-, plg. Benveniste Origines 79 tt., 57 t., 71 tt.

Tas nomen abstractum ide. *iātu „ėjimo, (priekin) judėjimo ypatybė“ > balt.-sl. *jātu „t. p.“ (neutr.) yra, man rodos, deadjektyvas — substantyvų virtusi u-kamienio adjektyvo u_2 -kamienė lytis (adj.) ide. (genus pass.), *iātu „einantis, (priekin) judantis“ > balt.-sl. (neutrum, nom.-acc. sg.) *jātu „t. p.“ (plg. pvz. s.v.v. *dolu*, *garian*), egzistavusi greta u_1 -kamienės lyties (adj.) ide. (genus act.) *iātu-s „t. p.“ > balt.-sl. (masc., nom. sg.) *jātus „t. p.“ Žinant visuotinai priimtą teiginį, kad ide. substantyvų ir adjektyvų morfologija iš esmės buvo vienoda, nesunku daryti išvadą: ne tik u-kamieniai (generis pass.) neutr. substantyvai,

bet ir u -kamieniai (generis pass.) neutr. adjektyvai savo paradigmoje turėjo ištiesai u_2 -kamiengalį (neapofoninį $*-u-$), o ne ir u_1 -kamiengalį [apofoninį $*(e/o)u-$], kuris į u_2 -kamieneį paradigmą ėmė brautis gerokai vėliau — jau atskiruose indoeuropiečių dialektuose (plg. Mažiulis l. c.). Vadinasi, nėra pagrindo nepritarti minėtai prielaidai, kad u -kamienis nomen abstractum ide. (genus pass. > neutr.) $*jātu$ > balt.-sl. (neutr.) $*jātu$ iš kilmės laikytinas ne subst., o (u_2 -kamieniu) adjektyvu ide. (genus pass. > neutr.) $*jātu$ „einantis, (priekin) judantis“ > balt.-sl. (neutr.) $*jātu$ „t. p.“ Taigi Benveniste'o teiginį, kad indoeuropiečių kalbų adjektyvai tokio tipo kaip gr. (neutr.) $\theta\eta\lambda\upsilon$ esą iš neutr. substantyvų (Benveniste Origines 56—57), reikia formuluoti atvirkščiai (ne adj. neutr. iš subst. neutr., o subst. neutr. iš adj. neutr.).

Kaip iš substantyvinio u_2 -kamiengalio ide. $*-u-$ (neapofoninis!) buvo išvestas adjektyvinis sufiksas ide. $*(u)uo-/*(u)uā$ > balt.-sl. $*(u)va-/*(u)vā$ [pyz. adj. balt.-sl. $*jāt-(u)va-/*(u)vā$ žr. anksčiau], taip iš substantyvinio u_1 -kamiengalio ide. $*(e/o)u-$ (apofoninis!) buvo išvestas adjektyvinis sufiksas ide. $*-e/ouo-/*-e/ouā$ > balt.-sl. $*-ava-/*-avā-$, plg. Benveniste Origines 70 tt. Kadangi u_1 -kamieniai ide. (generis act) > balt.-sl. (masc., dėl fem. žr. toliau) adjektyvai sakinyje bus ėję ir subjekto (ne vien atributo) funkcijas, tai jie galėjo būti ir substantyvai, tačiau ne ypatingą reiškiantys nomina abstracta (kaip minėtas subst. ide. $*jātu$ > balt.-sl. $*jātu$), o tam tikri nomina agentis. Vadinasi, bus egzistavęs ir u_1 -kamienis (deadjektyvas nomen agentis) subst. (gen. act.) ide. $*jātus$ „tas (ta), kuris eina, (priekin) juda“ > balt.-sl. (masc.) $*jātus$ „t. p.“ ir iš jo išvestas adjektyvas ide. $*iate/ouo-/*-e/ouā-$ „priklausantis (priklausanti) tam (tái), kuris eina, (priekin) juda“ > balt.-sl. $*jātava-/*-avā-$ „t. p.“ — priklausomybės požymį turėjęs adjektyvas, o ne kaip minėtas adj. ide. $*iat(u)uo-/*(u)uā$ > balt.-sl. $*jāt(u)va-/*(u)vā-$, turėjęs ypatingą požymį (žr. anksčiau). Senųjų hidronimų semantikai vandens ir pan. ypatingą turėjimo požymis, rodos; būdingesnis resp. archaiškesnis už priklausomybės turėjimo požymį. Todėl reikia manyti, kad baltų hidronimai su $*-t(u)v-$ [$<$ adj. balt.

-t(u)-va-/-ā-] yra senesni už hidronimus su *-tav- (<adj. balt. *-tava-/*-ā-). Tą patį galima pasakyti ir apie nemažą būrį baltų hidronimų su *-(u)v- [<adj. balt. *-(u)va-/*-ā-] resp. su *-av- (<adj. balt. *-ava-/*-ā-), t. y. apie baltų hidronimus: lie. (up.) *Váig-uva* resp. pr. (up.) *Vaig-avā (iš čia dk. pr. vv. *Waigaw*), lie. (up.) *Šeš-uvà* resp. la. (up.) *Ses-ava*, sūd. (up.) **Sūd-(u)vā* resp. *Sūd-avā ir kt. (bet visa tai — jau atskirai nagrinėtinas klausimas, žr. s.v.v. *Scalowia*, *Sudowia*).

Taigi¹ lie. (up.) **Leit(u)vā* (iš čia — ir *Lietuvà* „Litauen“), lie. (up.) *Latuvà*, lie. (up.) *Váiguva* ir pan. laikytini senesniais už jų variantus lie. (up.) *Leitavā (>up. *Lietava→up. *Lietáuka*), lie. (up.) *Latavà*, pr. (up.) *Vaigavā ir pan., t. y. už sufikso *-tav- resp. *-av- hidronimus, kurie, tiesa, atskiruose baltų dialektuose išstūmė pirmąsčius sufikso *-t(u)v- resp. *-(u)v- hidronimus (plg. Mažiulis *Baltistica* III 41 ir išn. 107). Kadangi nėra jokių duomenų apie hidronimo jotv. (up.) **Jāt(u)vā* variantą jotv. (up.) *Jātavā (gal jis buvo atsiradęs kurioje nors jotvingių ar — jau kaip etnonimas — jų kaimynų baltų šnektoje?), tai belieka manyti, kad jotvingiai išlaikė pirmąsčių jotv. (up.) **Jāt(u)vā*. Plg. pirmąsčiu laikytiną pvz. lie. (up.) **Leit(u)vā* (→ *Lietuvà* „Litauen“), atsiradusį iš balt.-sl. adj. (fem.) **lēit(u)vā* „turinti liejimo ypatybę“ ← balt.-sl. subst. (neutr., u_2 -kamenis) *lēitu „liejimo ypatybė“ < ide. subst. (u_2 -kamenis) *lēitu „t. p.“ ← ide. adj. **lēitu-* „liejantis“ (aišku, sufikso *-tu- vedinys iš verb. ide. **lēi-* „lieti“) > balt.-sl. adj. **lēitu-* „t. p.“ (plačiau apie tokią žodžių darybos istorinę grandinę žr. anksčiau).

Galima pridurti, kad u -kameniam adj. (masc., ^{neutr.} ~~fem.~~) balt.-sl. **jātu-* „einantis, (priekin) judantis“ bus egzistavusi fem. lytis — i -/ $iā$ -kamenis' adj. (fem.) balt.-sl. *jātvī „einanti, (priekin) judanti“ > *jātī „t. p.“ (plg. adj. lie. *plat-i* < *platf < *platvī, žr. Endzelīns *BVSF* 50), kuris taip pat galėjo virsti į subst. (fem.) balt. *jātī „ėjimo, (priekin) judėjimo ypatybė“ (plg. pvz. s. v. *arrien*); iš jo, man rodos, yra fleksijos vedinys adj. (fem.) jotv. *jātijā „turintiėjimo, (priekin) judėjimo ypatybę“ [plg. minėto adj. balt.-sl. (fem.) **jāt(u)vā* „t. p.“ darybą, žr. anksčiau] → (jotv. >) lie. (up.) *Jotijà*.

Greta adj. balt.-sl. **jātu-* „einantis, (priekin) judantis“ < ide. (adj.) **jātu-* „t. p.“, kuris aiškiai yra sufikso **-tu-* vedinys iš verb. ide. **jā-* „eiti, (priekin) judėti“ (žr. anksčiau), bus egzistavęs to paties verb. vedinys (sufikso **-to-* resp. **-tā-*) ide. adj. (masc., neutr.) **jāto-* „einantis, (priekin) judantis“ resp. (fem.) **jātā-* „t. p.“ → balt.-sl. adj. (masc., ^{neutr.} ~~fem.~~) **jāta-* „t. p.“ (> lie. *jótas*, partic. praet. pass.) resp. (fem.) **jātā-* „t. p.“ → sl. subst. (neutr.) **jātā* „ėjimo, judėjimo ypatybė“ resp. (fem.) **jātā* „t. p.“ → serb.-chorv. *jāto* „paukščių būrys ir pan.“ resp. slovén. *jāta* „banda ir pan.“ ir kt. (plg. Būga III 154, ESSJ VIII 182). Hidronimuose (up.) lie. (< jotv.) *Jōt-upis*, *Jot-ùlė* gali slypėti tiek adj. balt.(-sl.) **jātu-* „einantis, (priekin) judantis“, tiek ir adj. balt.(-sl.) **jāta-* „t. p.“